

Тимохов Олександр Володимирович – кандидат філософських наук, докторант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 1.316.3+159.955+316.61

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З ІНШИМИ ТИПАМИ МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню феномену – “панорамне мислення” в контексті його взаємодії з загальною класифікацією видів мислення та її окремими елементами.

Ключові слова: мислення, панорамне мислення, види мислення.

ПАНОРАМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В ФИЛОСОФСКОМ ИЗМЕРЕНИИ И ЕГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ДРУГИМИ ТИПАМИ МЫШЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию феномена – “панорамное мышление” в контексте его взаимодействия с общей классификацией видов мышления его отдельными элементами

Ключевые слова: мышление, панорамное мышление, виды мышления.

PANORAMIC THINKING IN PHILOSOPHICAL MEASURING AND HIS CO- OPERATION WITH OTHER TYPES OF THOUGHT

The article is devoted to research the phenomenon of “panoramic thinking” in the context of its co-operation with general classification with its separate elements

Keywords: thinking, panoramic thinking, types of thinking.

Актуальність теми дослідження. Останнім часом перед українською державою та українським суспільством постають все нові і нові виклики. І це зумовлено не тільки подіями в середині країни, або навколо неї, а і глибинним запитом суспільства на зміну суспільної парадигми, як такої.

Власне молода українська держава за досить невеликий термін свого існування пережила вже принаймні три кардинальні революційні етапи: в 1991, 2004 і 2014 роках. Звичайно ці революційні зміни не могли не чинити вплив на становлення українського суспільства, проте сподівання на кардинальні зміни кожного разу були завищені і досі загалом не здійснились.

Справа в тому що еволюційні етапи що передували революційним, акумулювали скоріш емоційну, аніж продуктивну енергію мас, а відтак і начебто “безповоротні” здобутки революційних етапів швидко розпоршувались більш пасивною прагматично і консервативно настроєною більшістю.

І якщо раніш вдавалося обійтися без жертв (принаймні людських життів), то тепер все інакше.

Гинуть люди, територіальна цілісність (соборність) країни під великим питанням, а суспільного консенсусу, що до розвитку держави, так і нема, його замінюють популіські гасла, що маючи гарну оболонку, але не наповнені жодним конструктивним змістом.

Пріоритетом державотворення визначено Європейський вектор розвитку країни, проте йому на заваді щоразу стає вже навіть не радянський, а пострадянський менталітет значної частини населення та еліт.

Під останніми звичайно маються на увазі перш за все політичні, фінансові, підприємницькі, управлінські еліти, що як правило приділяють більшість уваги вирішенню своїх власних, або корпоративних короткострокових тактичних проблем, «відкладаючи на потім», або й відверто нехтуючи стратегічними пріоритетами державотворення.

Для виходу з «порочного кола» відсутності позитивних змін, потрібні, не лише нові політичні чи управлінські «кадри», а і чітке загальносуспільне уявлення про цивілізаційний розвиток держави, що буде орієнтоване на майбутні довгострокові перспективи, а не на консервацію «псевдо здобутків».

Європейський вибір, сам по собі, ще не гарантує українському суспільству успішності. Звичайно, нехтувати досвідом інших пострадянських суспільств не слід, проте вже зараз слід задуматись про ймовірне місце та роль України в Європейському, Євroatлантичному, а може й в Євразійському просторі.

Все це вимагає нових підходів до побудови новітніх стратегій розвитку сучасного Українського суспільства. А це неможливо без залучення не лише креативних, а й продуктивних типів мислення, як в державотворенні, так і на всіх рівнях суспільних відносин.

Феномен – «Панорамне мислення» на даний період доволі мало вивчений, проте, як на нашу думку, саме цей тип мислення може мати досить великий потенціал у формуванні новітніх соціокультурних концептів та стратегій розвитку сучасного Українського суспільства.

А отже виокремлення даного феномену та дослідження специфіки його взаємодії з іншими типами продуктивного мислення є доволі актуальним.

Аналіз літературних джерел. В сучасній науковій думці проблема мислення та її взаємозв'язки з соціальною сферою розглядається під різними кутами: трансформаційними соціокультурними змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві (К. О. Абульханова-Славська, О. Г. Асмолов, Г. О. Балл, М. М. Бахтін, О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевський, Е. Гідденс, Н. Ф. Каліна, С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко, О. П. Саннікова, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, А. В. Фурман, та ін.); соціальним та особистісним самовизначенням (Н. В. Антонова, М. В. Заковоротна, Н. Л. Іванова, М. І. Пірне, Г. Теджфел, Дж. Тернер, В. О. Ядов та ін.); необхідності психологічного супроводу процесу становлення і трансформації ідентичності в умовах соціокультурних змін (О. Ф. Бондаренко, Л. П. Журавльова, І. А. Зазюн, Л. М. Карамушка, І. М. Кирилук, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко та ін.).

Мета. Визначити місце та роль панорамного мислення в системі мислення інших типів та окреслити його ймовірний потенціал у формуванні новітніх концептів соціокультурного буття.

Виклад основного матеріалу. Мислення – одна з основних функцій людської свідомості що відокремлює людину від інших представників живого світу.

Проте в генезі філософського дискурсу на протязі багатьох віків проблема вивчення мислення була вторинною.

Спочатку основним питанням філософії була проблема, не функціонування, а саме виникнення функції мислення, потім акценти досліджень змістились в етичну площину, ну а далі дослідників більш цікавила достовірність наукового пізнання ніж процес мислення як такий.

В психологічних та антропологічних науках звичайно обійти увагою сутність процесу мислення було неможливо, проте такі дослідження, хоч і охоплювали царину безсвідомого, проте часто зосереджувались на аналізі та вивченні свідомості особистості і не могли вийти на соціально-філософський рівень вивчення процесу генезис мислення та його впливу на

розвиток соціокультурних процесів в суспільстві.

В психології, філософії та і взагалі в навколо науковій сфері, склалися досить різноманітні і досить суперечливі уявлення про види мислення.

Розрізняють мислення абстрактне і мислення конкретне, наочно-образне і наочно-дієве, інтуїтивне і логічне, теоретичне і практичне, наукове і буденне.

Згідно з іншими класифікаціями, «Мислення» поділяється на такі види: логічне, панорамне, комбінаторне, латеральне, концептуальне, дивергентне, практичне, обхідне, садогенне, патогенне, стратегічне, музичне, наочно-дійове, конкретно-наочне. абстрактно-логічне, творче, репродуктивне, аналітичне, інтуїтивне, тощо.

Вищенаведене є лише певним переліком, який не є повним. При бажанні в науковій та навколо науковій літературі можна знайти ще з «десяток» визначень видів мислення.

Проте для нас важливим є не «перелік» або «сукупність», нас цікавить «Система», або принаймні логічно-обумовлена систематизація за допомогою якої, ми б змогли визначити роль панорамного мислення, як такого в загальній системі координат.

Оскільки дослідження має соціально-філософський характер, звернемося до відкритого Інтернет-ресурсу.

Мислення – це прояв особливостей пізнавальних механізмів при вирішенні задач, пошуку відповідей на питання. Чим складніше мислення, тим більше місце в ньому посідають психічні процеси.

У психології прийнята і поширена наступна, дещо умовна класифікація видів мислення за такими параметрами як: генезису розвитку; характеру вирішуваних задач; міри розгорнутості; міри новизни і оригінальності; засобам мислення; функціям мислення і т.д.

За генезисом розвитку розрізняють мислення:

Наочно-дієве – вид мислення, що спирається на безпосереднє сприйняття предметів в процесі взаємодій з ними. Це мислення є найбільш елементарним видом мислення, що виникає в практичній діяльності і є основою для формування складніших видів мислення.

Наочно-образне мислення – вид мислення, що характеризується опорою на уяву і образи.

Словесно-логічне мислення – вид мислення, здійснюваний за допомогою логічних операцій з поняттями. При словесно-логічному мисленні оперуючи логічними поняттями, суб'єкт може пізнавати істотні закономірності і взаємозв'язки досліджуваної реальності.

Абстрактно-логічне (відсторонене) мислення – вид мислення, заснований на виділенні істотних властивостей і зв'язків предмету та відстороненні інших, неістотних.

Наочно-дієве, наочно-образне, словесно-логічне і абстрактно-логічне мислення є послідовними етапами розвитку мислення у філогенезі і в онтогенезі;

За характером вирішуваних задач розрізняють мислення:

Теоретичне – мислення на основі теоретичних міркувань і висновків. Теоретичне мислення – це пізнання законів і правил.

Практичне – мислення на основі думок і висновків, заснованих на вирішенні практичних задач. Основна задача практичного мислення – розробка засобів практичного перетворення дійсності: постановка мети, створення плану, проекту, схеми.

За ступенем розгорнутості розрізняють мислення:

Дискурсивне (аналітичне) – мислення, обумовлене логікою міркувань, а не сприйняття. Аналітичне мислення розгорнене в часі та має чітко виражені етапи, що представлені в свідомості самої мислячої людини.

Інтуїтивне мислення – мислення на основі безпосередніх чуттєвих сприйнять і

безпосереднього віддзеркалення дій, предметів і явищ об'єктивного світу. Інтуїтивне мислення характеризується швидкістю протікання, відсутністю чітко виражених етапів, є мінімально усвідомленим.

За ступенем новизни і оригінальності розрізняють мислення:

Репродуктивне – мислення на основі образів і уявлень, що черпають з якихось певних джерел.

Продуктивне мислення – мислення на основі творчої уяви.

За засобами мислення розрізняють на:

Наочне – мислення на основі образів і уявлень про предмети.

Вербальне – мислення, що оперує знаковими структурами.

За функціями розрізняють мислення:

Критичне, направлене на виявлення недоліків в думках інших людей.

Творче – мислення пов'язане з відкриттям принципово нового знання, з генерацією власних оригінальних ідей, а не з оцінюванням чужих думок [1].

Як ми бачимо, система класифікацій видів мислення за його ознаками досить розгалужена. Вище приведена схема звичайно не є, а ні повною, а ні єдино вірною.

В науковій та навколо науковій літературі накопичено дуже велику кількість визначень видів та типів мислення за різними ознаками.

Проте дана спроба класифікації, завдяки її відносній компактності та водночас системності, може служити нам певним орієнтиром в подальшому дослідженні. Що правда, з огляду на його соціально-філософський характер, до цієї схеми слід додати класифікацію за соціальним параметром – поділ мислення на:

Стандартне – направлене на використання шаблонів, схем і методів засвоєних в ході соціального буття.

Нестандартне, що характеризується спробою подолання стереотипів і виходу на новий, альтернативний, а в деяких випадках, і неочікуваний результат.

Але вернемося до основного об'єкту та предмету нашого дослідження – визначення феномену «Панорамне мислення», та його місця в класифікації мислення, як такого.

В якості базисного когнітивного визначення феномену «Панорамне мислення» ми спираємось на дослідження Білоруського вченого Уладимира Трацякова викладене в науковій статті «Панорамне мислення, як термін».

Панорамне мислення – спосіб мислення, в процесі якого відбувається подолання еволюційної обтяженості людського менталітету – вузькості поля свідомості і пов'язаних з цим інстинктивних, несвідомих і підсвідомих проявів ментальності, тобто того, що здатне негативно відбитися на якості мислення і на його результатах.

Еволюційна особливість людського менталітету – це вузькість поля свідомості. Колись, у пралюдей і ще стародавніших людських предків ця особливість була перевагою у виживанні через корелятивно пов'язаними з нею високошвидкісними поведінковими реакціями, тепер же, у сучасної людини, в світі, що ускладнився і ускладнюється, але в умовах більш безпечніших, вузькість поля свідомості стала недоліком, еволюційно успадкованою обтяженістю людського роду, яку можна діагностувати як дефіцит панорамного мислення. [4]

Як ми бачимо, автор розглядає феномен «Панорамне мислення» в основному з точки зору філогенезу Людини, або точніше, Людського роду, як такого.

При цьому очевидно, що сам феномен не розглядається як втрачена, або навіть

пригнічена можливість свідомості, а лише як функція мислення, що за певних об'єктивних причин не отримала достатнього стимулювання на ранніх стадіях розвитку Людського виду, і водночас, досить затребувана на пізніх і особливо на нинішньому етапі існування Людства.

Останнє пояснюється потребою, не стільки в високошвидкісних групових і майже інстинктивних реакціях і діях, скільки в креативних та інноваційних формах мислення, вирішенні новітніх задач та отриманні нових, нестандартних результатів.

Така потреба звичайно виникла доволі давно, а саме вже на зорі становлення цивілізаційних процесів, проте з часом її актуальність лише збільшується.

В тій же роботі Уладимира Трацякова дається і таке визначення: “Панорамне мислення може вважатися терміном, що включає мислення інших типів, в масі людям не властивих – таких як: системне, латеральне, нестандартне, об'ємне, винахідництво, проривне, масштабне, повного спектру, паралельне, більш ніж одно трекове” [4].

Як ми бачимо, майже жодне з цих визначень не збігається з тою “компактною” системою класифікації видів мислення, яку ми навели вище.

Однак спробуємо виявити деякі взаємозв'язки між панорамним мисленням і вище наведеною схемою класифікації.

За генезисом розвитку мислення: наочно-дієве, наочно-образне, словесно-логічне, абстрактно-логічне.

Як вже сказано вище, ці форми мислення та тенденція їх розвитку та заміщення перших останніми, характерна, як для філогенезу, так і для онтогенезу.

Абсолютно очевидним є факт, що для першої стадії становлення мислення, а саме для наочно-дійового, панорамність мислення не характерна зовсім.

Справа в тому, що наочно-дієве мислення є хоча і базисною, але в той же час найбільш нерозвинутою формою мислення, яка спирається на вирішення конкретних проблем, що виникають.

Рівень участі панорамного мислення, а також його затребуваності в інших формах: наочно-образному, словесно-логічному, абстрактно-логічному, поетапно зростає.

Можна було б вказати, що панорамне мислення характерно для всіх цих трьох форм, його роль та затребуваність зростає від першого до третього і досягає апогею в абстрактно-логічному мисленні, проте в даному випадку було б доцільно ввести ще одну форму – абстрактно-образно-логічну в якій панорамне мислення дійсно посідало би визначну роль.

За характером вирішуваних задач: теоретичне та практичне мислення.

В даному випадку не можна стверджувати про те що панорамність мислення характерна лише для однієї з цих форм.

І хоча, здавалося б для теоретичного мислення панорамність більш близька, в практичній сфері панорамне мислення відіграє не менш значущу роль, як за затребуваністю, так і за практичними наслідками.

За ступенем розгорнутості: дискурсивне (аналітичне) та інтуїтивне.

Панорамне мислення також характерне для обох цих форм, проте тут треба зазначити одну особливу деталь. Якщо для дискурсивного мислення панорамність “бажана”, то для інтуїтивного мислення вона “необхідна”.

Іншими словами, без панорамного, мислення інтуїтивне взагалі не може існувати в повному об'ємі.

Ні, як ірраціональна функція воно існувати може, проте лише в зародковому вигляді, основаному на підсвідомих відчуттях, і такому що немає шляхів раціональної реалізації.

Звичайно ця теза виглядає дещо голосливою, та такою що потребує теоретичного доведення, але зважаючи на лімітований обсяг даної статі, винесемо розгляд цього питання до наступного дослідження.

За ступенем новизни і оригінальності: репродуктивне та продуктивне.

В даному випадку можна досить чітко визначитись, що для репродуктивного мислення, панорамність не лише не характерна, а й антагоністична.

А для продуктивного мислення панорамність, хоча і не є невід'ємною, проте, «бажаною» складовою. Творча уява може і не бути панорамною, але і результати такого звуженого продуктивного мислення не будуть «продуктивними» повною мірою.

За засобами: наочне та вербальне.

Тут також не можна виділити пріоритети. Панорамне мислення характерне для обох форм.

За функціями: критичне, творче.

Звичайно панорамне та творче мислення можуть сприйматися майже як синоніми, проте не всяке творче мислення є панорамним, і не всяке панорамне мислення є творчим. Та незважаючи на це, певний знак тотожності між ними поставити можна, адже панорамність мислення, що позбавлена творчого потенціалу не спроможна генерувати нові раціональні рішення, а творче мислення без панорамності може бути лише спонтанним, а значить також не раціональним і таким, що потребує принаймні теоретичного обґрунтування.

Звичайно, особливої уваги в даному контексті потребує мистецьке творче мислення.

Позбавлене панорамності, воно спроможне в основному лише на репродуктивність, тобто компіляцію вже існуючого мистецького досвіду з залученням творчих методів, що вже знайшли визнання. Таке мистецтво може вважатись **кон'юнктурним**, а іноді і конформістським. Лише наявність елементів панорамного мислення у митця, може дати йому можливість створити щось нове, цікаве...

Щодо критичного типу мислення, то тут ситуація теж зовсім неоднозначна.

Адже виявлення недоліків в думках інших людей без залучення елементів панорамного мислення може перетворитись, не лише в софістику, а й в демагогію, коли позиція опонента неприйнятна, а своєї виваженої позиції не існує. Саме елементи панорамного мислення дають можливість переходу від критики брутальної, до критики конструктивної, тобто такої, що генерує альтернативні думки, рішення, способи виходу і таке інше.

Як ми бачимо з вище приведеного аналізу, «Панорамне мислення» не є якимось окремим видом в системі класифікації мислення, як такого. Воно в тій чи іншій мірі притаманне багатьом видам мислення і лише для деяких є неактуальним, або навіть антагоністичним.

І це й не дивно з огляду на його визначення, як: «Типу мислення, що забезпечує подолання вузькості поля свідомості».

Проте існує ще один аспект який ми винесли за дужки, а саме – соціальний аспект класифікації типів мислення.

В дихотомії – «Стандартне», «Нестандартне» мислення викреслюється досить чіткий взаємозв'язок с панорамним мисленням.

Для «Нестандартного» – панорамність не лише «бажана», але й в більшості випадків «обов'язкова», для «Стандартного» – антагоністична.

Проте абсолютно не слід ототожнювати нестандартне мислення з панорамним.

Слід зазначити, що саме по собі «Нестандартне мислення» може і не бути креативним,

а в соціально-філософському вимірі і зовсім розглядатись в якості девіації.

Саме елементи творчого та панорамного мислення і надають мисленню нестандартному раціонального підґрунтя.

Можна окреслити наступну схему генезису нестандартного мислення: «Нестандартне мислення» – «Творче (креативне) мислення» – «Панорамне мислення» – «Панорамно-творче мислення».

Саме останнє визначання надає феномену «Нестандартне мислення» повноти, змістовності, новизни, креативності, тощо.

Наприкінці, коротко розглянемо співвідношенням панорамного мислення не лише з мисленням, як таким, а й свідомістю.

Свідомість має також досить розгалужену систему структурованості. Проте основним в соціально-філософському сенсі є поділ на індивідуальну, або особистісну свідомість, та суспільну.

Панорамне мислення окремої особистості, або певного прошарку суспільства може активно сприяти побудові новітніх підходів до вироблення нових соціокультурних концептів соціальної взаємодії в суспільстві.

Запорукою розвитку панорамного мислення є система сприяння розвитку панорамного бачення та панорамного світосприйняття, що базується на відмові від одно, або двох-полярному баченні проблемної ситуації і залучення багатоспектрового аналізу.

Висновки:

1. «Панорамне мислення» не є окремо вираженою формою мислення.
2. Воно притаманне в тій чи іншій мірі різним формам мислення і лише для деяких з них є антагоністично.
3. В деяких формах мислення панорамність є не лише «бажаною», а і «необхідною».
4. Саме панорамне мислення здатне подолати інерцію лінійного сприйняття соціальної реальності.
5. Панорамне бачення окремих нюансів існуючої соціальної парадигми, може дати можливість створення нових новітніх соціокультурних концептів, що здатні трансформувати суспільство.
6. Відмова від панорамності світосприйняття і від залучення панорамного мислення в процесі вироблення стратегій розбудови сучасного Українського суспільства може нести вкрай виражений регресивний характер аж до втрати перспективного бачення подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <http://www.intellectrate.ru/vidithinking.htm>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Мышление>
3. Борінштейн Є.Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного Українського суспільства Одеса «Астропринт» 2006 78 с. 395 С.
4. Трацякоу У. <http://www.proza.ru/2012/03/15/2177>

Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 171

МОРАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНДИКАТОР СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядаються наукові основи категорії «моральне здоров'я» особистості, її філософські, соціально – психологічні особливості. Пропонуються практичні рекомендації для виховання особистості, формування людини прогресивного світогляду та дій, направлених на гуманізацію суспільства.

Ключові слова: моральне здоров'я, гуманізм, світогляд, свобода, терпимість.

НРАВСТВЕННОЕ ЗДОРОВЬЕ КАК ИНДИКАТОР СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются научные основы категории «нравственное здоровье» личности, ее философские, социально-психологические особенности. Предлагаются практические рекомендации для воспитания личности, формирования человека прогрессивного мировоззрения та действия, направленных на гуманизацию общества.

Ключевые слова: нравственное здоровье, гуманизм, мировоззрение, свобода, терпимость.

MORAL HEALTH AS INDICATOR OF INDIVIDUAL FREEDOM

In the article scientific bases of category "are examined moral health" of personality, her philosophical, socially are psychological features. Practical recommendations are offered for education of personality, forming of man of progressive world view and actions sent to humanizing of society.

Key words: moral health, humanism, world view, freedom, tolerance.

На початку ХХІ ст., у нашому соціумі, гостро постали питання невизначеності та суспільної нестабільності. Процеси набули показових рис у кризовій ситуації української громади. Спостерігається значне падіння моральності, втрачено низку інших культурологічних норм і цінностей, порушуються традиції. Деградують істинні соціальні структури та інститути, втрачаючи моральні платформи на яких існує і будується кожне суспільство. Ці чинники обумовили підвищений інтерес до людини та її ролі у системі суспільних зв'язків. Центральними є питання пошуку духовних орієнтирів розвитку особистості, її соціальної адаптації та самоствердження у товаристві, що трансформується з небаченою досі швидкістю.

Апріорі, ключову роль у житті окремої людини, і суспільства у цілому, відіграють моральні орієнтири. На підставі моральних чинників кожна особистість формує свій власний моральний скарб, як опору і важіль повсякденного життя і відносин у суспільстві.

Останні десятиріччя опубліковано значну кількість праць з питань формування морального світу особистості [1;2;3;6;7;8;]. Характерні розгляди таких носіїв моральності: суспільство, соціальна група, колектив, тип особистості. Значно менше робіт, в яких аналізується моральність на рівні окремого індивіда. В розробках цих питань не вистачає конкретності та наглядності. Визнано доцільним зосередити увагу вчених на більш глибокому осмисленні актуальних питань сучасної теорії особистості та на проблемі її